

Illusies die alleen in het heden bestaan

Gedachten over het nut van historische kennis

MAURITS W. ERTSEN

Tijdschrift voor
Waterstaatsgeschiedenis
32:1 (2023) 34-41

Een review-beschouwing met gebruik van:

Nancy Couling en Carola Hein (red.), *The Urbanisation of the Sea. From concepts and analysis to design*. Rotterdam: nai10 publishers 2020, 316 pp., ISBN 9789462085930.

Henk Ovink & Jelle Boeijenga, *Too Big. Rebuild by design: a transformative approach to climate change*. Rotterdam: nai10 publishers 2018, 271 pp., ISBN 9789462083318.

Frédéric L.M. Rossano, *Floodscapes. Contemporary landscape strategies in times of climate change*. Rotterdam: nai10 publishers 2021, 270 pp., ISBN 9789462085251.

Erik van Eekelen & Matthijs Bouw (red.), *Building With Nature. Creating, implementing, and upscaling nature-based solutions*. Rotterdam: nai10 publishers 2020, 289 pp., ISBN 9789462085824.

Kadir van Lohuizen, *After Us the Deluge. The human consequences of rising sea levels*. Tiel: Lannoo 2021, 286 pp., ISBN 9789401473590.

Enige tijd geleden besprak ik de brochure *Welke verhalen vertellen we? Narratieve strategieën rondom waterbeheer en zeespiegelstijging* onder redactie van Jensen en Duiveman over vertelwijzen in het Nederlandse waterbeheer.¹ Ik wees toen op de tegenstelling tussen de opmerking in het voorwoord, dat communicatiestrategieën ‘nooit neutraal [zijn], maar beogen een effect te bewerkstelligen’ (p. 5) en op suggesties later in de tekst dat historisch onderzoek huidige communicatiestrategieën kan helpen verbeteren. Zo werd in het laatste essay (van Duiveman) in die bundel aangeraden om communicatie over water te ‘demilitariseren’ op basis van een historisch onderzoek.

Ik sta niet eens onsympathiek tegenover de suggestie zelf, maar heb moeite met de erg directe link tussen historisch onderzoek en beleidssuggesties. Ik zou claimen dat de discipline geschiedenis over het algemeen er juist goed in is om te laten zien dat interventies en opvattingen steeds weer bediscussieerd worden – dus niet neutraal zijn – en dat consensus over de probleemanalyse en de aanpak over het algemeen een tijdelijke (en regelmatig wisselende) coalitie is. Vanwege die continue ambivalentie lukt het mijzelf maar steeds niet om aanbevelingen voor beleid te doen. Ik zou hooguit kunnen suggereren welke richtingen wellicht minder handig zijn om uit te proberen...

Vijf boeken en een thema

In 2020 concludeerde ik dat de brochure van Jensen en Duiveman fascinerend is, juist omdat er – ondanks de claims dat de brochure nuttige aanpakken zou geven – geen overtuigende relatie in wordt gepresenteerd tussen verleden en heden: er worden vooral nogal tegenstrijdige opvattingen over die relatie gepresenteerd. In de tekst die ik nu aan de lezer voorleg, ga ik nader in op de complexe relatie tussen historisch onderzoek, gewenste toekomst en passende handelingsstrategieën in het waterbeheer.

Er zijn in de afgelopen jaren meerdere publicaties verschenen die een diepgaandere beschouwing over deze relatie lijken te rechtvaardigen. Laat ik voorop stellen dat ik de vijf

¹ Jensen en Duiveman, *Verhalen*; Ertsen ‘Boekbespreking Jensen & Duiveman’. De titel van dit recensie-essay is een parafrase van Alan Watts, *In My Own Way: prologue* (1972).

boeken die ik in dit essay bespreek met plezier heb gelezen – wat alleen niet betekent dat ik alle beweringen begrijp of accepteer. Ik vind het ook leuk om boeken te lezen die me aan het denken zetten doordat ik redeneringen niet steun. Verder zijn de vijf boeken niet geschreven als geschiedenisboeken. Het zou daarom ook niet gepast zijn deze boeken te bespreken met historisch-disciplinaire maatstaven (met name het gebruik van primaire bronnen). De boeken bouwen wel voort op een beeld van water, zeker in relatie tot Nederland, zoals dat uit ‘de’ geschiedenis zou komen, waarbij sommige wel degelijk claimen dat geschiedenis wordt gebruikt om een ingreep in het nu te rechtvaardigen. Ik bespreek de vijf boeken hier achter elkaar, waarbij ik de inhoud van de tekst en de historiserende ideeën zoals ik die denk te herkennen de revue laat passeren. In een afsluitende paragraaf benoem ik een aantal overkoepelende thema’s.

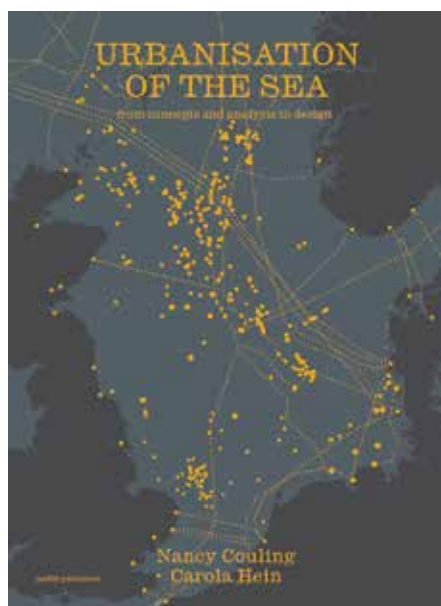
Directe relaties met geschiedenis

Het eerste boek, *The Urbanisation of the Sea. From concepts and analysis to design*, komt als enige van de hier besproken boeken van een historisch-disciplinaire groep. Couling en Hein redigeerden dit boek over de Noordzee in hun samenwerking binnen de leerstoel Architectuur & Stedenbouw Geschiedenis van de Faculteit Bouwkunde van de Technische Universiteit Delft. Het boek stelt de Noordzee centraal door in te gaan op hoe de ruimte in de zee steeds meer wordt ingevuld. De Noordzee wordt overtuigend gepresenteerd als een van de meest geïndustrialiseerde zeeën ter wereld. Het is niet verbazingwekkend dat Nederland in dat opvullen van de Noordzee met infrastructuur en andere claims op de ruimte een centrale rol speelt. Het boek claimt dat de Noordzee vooral wordt gebruikt als ondersteuner van economische activiteiten, maar van culturele betekenis is ontdaan. Het presenteert een grote, interessante diversiteit van kortere en langere bijdrages uit de werelden van academisch onderzoek, kunst, literatuur en praktijk, met het idee om tot betere ontwerpen van een nieuwe Noordzee te komen.

Zoals zoveel boeken onder redactie komt *The Urbanisation of the Sea* niet tot een eenduidig beeld, anders dan op een nogal algemene manier – in dit geval het beeld dat de Noordzee vol is. Ik moet eerlijk zeggen dat het taalgebruik van veel hoofdstukken voor mij ook niet erg toegankelijk is, wat niet helpt om een eenheid te ontdekken in de inhoud van het boek. Belangrijker voor deze bespreking is echter hoe ‘geschiedenis’ er hier vanaf komt en dat is bekaaid, zou ik zeggen. In de twee pagina’s waarin een korte historische schets van de Noordzee wordt gegeven (pp. 10-12) gaan we van veertienduizend jaar geleden naar het he-

den, met zelfs een klein uitstapje naar de toekomst. Het komt hierop neer dat de vorming van de zee duizenden jaren geleden slechts wordt genoemd, net als de periode 700-1700 waarvoor het vrijwel blijft bij een verwijzing naar het intrigerende boek van Michael Pye.² Daarna gaan we meteen naar de tweede helft van de twintigste eeuw. Eigenlijk geschiedenis in reuzensprongen.

Verder komen in het boek twee opvattingen die een historische component zouden kunnen hebben regelmatig terug. Het eerste idee is dat ‘de zee’ heel erg anders is dan ‘het land’. Het tweede is dat in het moderne gebruik van de Noordzee de culturele betekenis van de zee is verdwenen. Wat betreft het eerste idee claimt het boek regelmatig dat de zee dynamisch, open, mythisch en gevaarlijk is. Het land is star, vastomlijnd, kenbaar en controleerbaar. Tegelijkertijd creëert het boek verwarring door niet alleen op de Noordzee te blijven, maar ook veel aspecten op het aangrenzende land te benoemen, zoals stedelijke ontwikkeling in de Randstad en de verhalen van de vele havensteden rondom de zee. Dat laatste is op zichzelf goed te begrijpen, aangezien het exploiteren de Noordzee nou een-

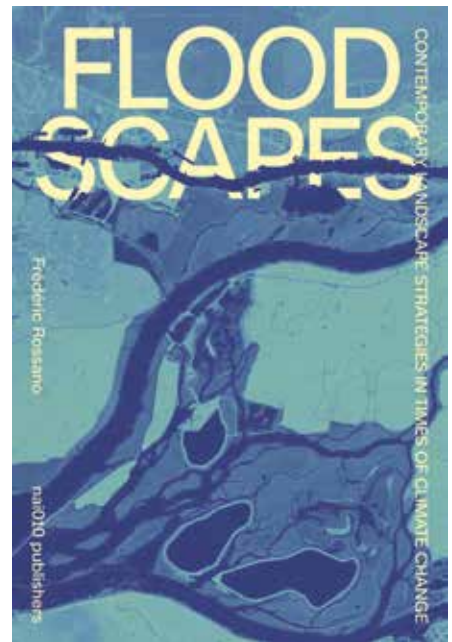
maal vanuit het land gebeurt: daar wonen de mensen die plannen en consumeren. Het maakt alleen het specifiek zee-gerichte perspectief minder makkelijk te plaatsen voor de lezer.

Wel is het idee dat door de zee vol te bouwen het steeds minder makkelijk wordt van de gehele ruimte van diezelfde zee gebruik te maken goed te begrijpen. Wat mij betreft is alleen het omgekeerde van die constatering, namelijk dat de zee vroeger onbekend en open was, niet goed te verdedigen. Vaste zeeroutes, deels gestuurd door zee- en windstromen, maar ook vaste navigatiepunten aan land, zijn al heel lang bekend. Ook het gebruik van de sterren voor navigatie op zee is al oud, in heel veel gebieden en samenlevingen. Dat wordt in het boek weggezet als iets mysterieus en spiritueels. Het idee dat voor 'more traditional seafaring communities' de relatie tussen ruimte en cultuur nog intact is, en ook meer fluïde (p. 53), hangt met deze opvatting samen. Cultuur is blijkbaar per definitie oud en vastomlijnd. Alleen, waarom zou een moderne omgang met zee geen culturele waarden uitdrukken?

Doordat zowel de claim dat de Noordzee iets anders is dan het land eromheen als het idee dat de culturele betekenis van de zee verloren is gegaan onduidelijk en tegenstrijdig worden besproken, blijft de lezer achter met veel vragen. Is de open planning die blijkbaar nodig is iets speciaals voor een zee, omdat een zee zo dynamisch stroomt, of is meer open planning gewoon handig, op zowel land als op zee? Wat er nou zo fout is aan een land-gebaseerde planningslogica op zee blijft eigenlijk onduidelijk. Hoe je vanuit een (oppervlakkige) historische analyse naar interventie gaat, wordt evenmin duidelijk. Tegelijkertijd is het taalgebruik opvallend essentialistisch, in de zin dat wat aan de hand is en wat moet gebeuren blijkbaar volstrekt helder is. Wat anderen zeggen, is volgens de auteurs vaak niet compleet of heeft slechts betrekking op een deel van het probleem. Maar wat de auteurs zelf voorstellen, is gelukkig precies goed. Juist het gebrek aan twijfel maakt dit boek uiteindelijk nadrukkelijk ahistorisch.

Het tweede boek, *Floodscapes*, relateert historische ontwikkelingen en ontwerpinterventies zeer nadrukkelijk aan elkaar. Het boek van Rossano is daar zeer duidelijk over, maar dat maakt de manier van historiseren nog niet overtuigend. *Floodscapes* richt zich op overstromingen en de ruimtelijke interventies die zijn gedaan om overstromingen tegen te gaan. Het boek bespreekt de bekende tegenstelling tussen het oude 'controle' en het nieuwe 'aanpassen', waarbij bijvoorbeeld het reserveren van ruimte in landschappen voor overstromingen (onder andere ook door het gebruik en de juridische status van uiterwaarden te heroverwegen) een voorbeeld is van de nieuwe strategie. Rossano geeft zijn historische analyse, en gaat daarna in op zes hedendaagse projecten in vier Europese landen. Een van de achterliggende ideeën van het boek is dat een nieuwe manier van ontwerpen van rivierbeheer ook weer een beroep zal moeten doen op landschapsarchitecten en stedenbouwkundigen. Geschiedenis als politieke claim, zullen we maar zeggen, waarvan de geschiedenis zal uitwijzen of die claim zal gaan slagen.

Het idee dat historische ingrepen in landschappen en watersystemen analyseerbaar zijn om te bedenken wat we er nu van vinden, welke soorten ingrepen we tegenwoordig zelf zouden willen doen, en andere vragen van pragmatische en politieke aard, vind ik eigenlijk erg interessant. Ik vind dat het boek ook goed laat zien welke landschappelijke elementen een rol kunnen spelen in het indelen van landschappen om met water om te gaan. Ik kan me ook goed voorstellen dat een historische analyse kan laten zien welke elementen verdwenen en/of aangepast zijn, waardoor eventueel ook nieuwe inspiratie voor oplossingen kan worden gevonden. Een dergelijk (beperkt en helder) 'nut van historisch onderzoek' is recent nog bepleit door Dr. Ellen Vreene, senior adviseur bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.³

³ Zie www.deltaprogram-mamaas.nl/nieuws/leren-van-het-verleden-voor-de-opgaven-van-nu/95 (bezoekt op 28 april 2022).

4 Zie Ash, *The Draining of the Fens*; en Van de Grift, Müller & Unger, *Living with the Land*.

Inspiratie opdoen is één ding, maar het is dan wat mij betreft zaak om dingen wel gescheiden te houden. Geschiedenis levert geen eenduidig antwoord op de vraag wat de beste interventie is, maar laat eerder zien hoe complex interventies in het verleden waren. Dan is het dus ook zaak om recht te doen aan historisch onderzoek. Ik weet te weinig van het vakgebied ‘overstromingsgeschiedenis’ om een mooi opgebouwd betoog over de vele historische claims van Rossano te schrijven, maar ik denk bijvoorbeeld wel te weten dat het suggereren van een oorzakelijk verband tussen het verdwijnen van terpen in Friesland en het begin van dijkenbouw via de plunderingen van de Vikingen enige uitleg nodig heeft (p. 42). De constatering dat in de discussie rond rivieringrepen woorden als ‘correctie van de natuur’ werden gebruikt (p. 67) is bekend en wordt door de auteur gebruikt om zijn eigen werk daar tegenover te zetten. Die nieuwe positie wordt echter minder overtuigend wanneer de auteur dezelfde termen vervolgens gewoon zelf ook gebruikt (bijvoorbeeld op pp. 126-127). Het geschiedenisbeeld in *Floodscapes* is zeer positivistisch: we gaan in een rechte lijn van mythes, via christelijk Europa (waar alles religieus wordt gezien; ook al zo’n incompleet beeld) naar de slimme wij in moderne tijden.

Wel komen we in de huidige tijd vanuit een – blijkbaar niet meer gewenste – vroegmoderne aanpak die op controle was gebaseerd. Helaas zijn die ingrepen in rivierengebieden blijkbaar gedaan door civiel ingenieurs zonder ideeën over ‘ruimtelijke kwaliteit’ (p. 152). Een goede historische analyse zou wel eens kunnen laten zien dat die ingrepen samengingen met een ander beeld van kwaliteit van het landschap dan wat nu wordt gewaardeerd – in elk geval door de auteur. Ik heb ook moeite met het idee dat de oude aanpak gebaseerd was op ‘controle’ en de nieuwe op ‘aanpassen’. Een van de centrale ontwerpaanpakken die wordt voorgesteld in het boek is het begeleiden van sedimentstromen. Op zich kan ik me voorstellen dat dit een goed idee is, maar waarom dat niet onder de noemer van ‘controle’ mag vallen snap ik dan weer niet. Alsof het sediment overal heen mag (zie pp. 45-51).

Een van de meest hilarische – en wat mij betreft onacceptabele – historische claims staat op pagina 219 en verdient een citaat: ‘Past civil works [in Western Europe] were often built by authoritarian regimes, in under-used areas, aimed at safety and economic growth. Today’s projects reach many objectives, sometimes contradictory, in developed regions. They involve numerous stakeholders in long negotiations.’ Een iets bredere kijk op bijvoorbeeld ontginningen in Europa laat zien dat een dergelijke opvatting moeilijk houdbaar is.⁴ Uiteraard zijn er ingrepen geweest door minder democratische regimes, maar dat betekent niet dat die ingrepen zonder slag of stoot doorgang vonden. Andersom, ook democratische regimes blijken zeer bedreven te kunnen zijn in grootschalige ingrepen in land en water. Je eigen discipline (landschapsarchitect) in een democratiserend perspectief plaatsen tegenover andere disciplines (zoals civiele techniek) is dan natuurlijk wel weer aantrekkelijk.

Geschiedenis maken of gebruiken?

Het derde boek bespreekt hoe een ontwerpproces politiek-democratische betekenis kan hebben. In *Too Big*, een boek dat eigenlijk claimt geschiedenis te schrijven, delen Ovink en Boeijenga de aanpak van de Amerikaanse federale overheid na orkaan Sandy, de storm die in 2012 de regio New York-New Jersey trof. Een nieuwe aanpak, Rebuild by Design, ging nogal in tegen bestaande federale, statelijke en lokale praktijken. Dat merkte Ovink als Nederlandse speciale gezant voor internationale waterzaken nadat hij ging meedoen aan de Amerikaanse herstelinspanning. Het boek ademt het optimisme van een ouderwets jongensboek, waarbij ik ook wil opmerken dat voor iemand die voor de overheid werkt, Ovink opmer-

kelijk naïef lijkt te denken over diezelfde overheid. Als voorbeeld zou ik de opmerking willen noemen dat ‘in America, building organizations starts with people, rather than structure’ (p. 42). Ik kan me bijna niet voorstellen dat dit in Nederland anders zou zijn, waarbij ik overigens graag wil accepteren dat hoe je dan die mensen mobiliseert in de VS en Nederland heel verschillend kan zijn. Bij het lezen van *Tbo Big* moest ik daarom ook vaak denken aan hoe we onze eigen historische vergelijking tussen het Army Corps en Rijkswaterstaat hebben vormgegeven. Op basis van een gedetailleerde discussie tussen Amerikaanse en Nederlandse historici dachten we juist via een overeenkomstige fasering de verschillen tussen het Army Corps en RWS te laten zien.⁵

Zonder te suggereren dat het ons boek had moeten zijn, was het wel goed geweest als dergelijke meer historische analyses in *Tbo Big* zouden zijn gebruikt. Nu blijven de vergaande beelden van een ‘Nederlandse aanpak’ (pp. 37-38), het gegeven dat de Nederlanders ‘world leaders in water management’ zouden zijn (p. 30) en een Nederlandse cultuur als ‘literally steeped in water’ (p. 29) op een te algemeen en niet onderbouwd wolkje zweven. Uiteraard is het boek niet geschreven om een gedegen historische analyse te bieden. Integendeel, Ovink en Boeijenga willen geschiedenis schrijven: de aanpak van een ontwerpwedstrijd om responsiever, effectiever en beter voorbereid te worden in de toekomstige tijd van klimaatverandering verdient het ook elders gebruikt te worden. Het boek wil een ‘fundamenteel’ andere aanpak (dan wat?) en beoogt een ‘transformatie’ (naar wat?), door een ‘uniek’ experiment te bespreken.

Afgezien van de praktische vraag hoe iets unieks fundamentele transformaties kan werkstelligen, blijft wat mij betreft de historische vraag wanneer iets een transformatie is onbeantwoord. Eigenlijk kan je pas achteraf beschrijven wat een transformatie zou zijn geweest – een bekend probleem van historici, aangezien de tijdgenoten van de transformatie die wel eens niet herkend kunnen hebben. Van deze paradox zijn de auteurs zich bewust: al in het begin vragen zij zich af hoe ze zouden kunnen schrijven over iets wat nog niet af is. Hun antwoord is herkenbaar in het boek: door te stellen dat de beschreven aanpak de enige bruikbare is, proberen zij de transformatie te maken. Wat dat betreft is het boek, zowel waarom het er is als hoe de rol van Ovink als onderhandelaar wordt beschreven, een prachtig voorbeeld van het gegeven dat het maken van geschiedenis niet vanzelf gaat.

Als zodanig heb ik met veel interesse gelezen, waarbij ik overeenkomsten dacht te zien met een publicatie die ik in een van mijn eigen onderzoeksprojecten heb gebruikt. In zijn boek over het grote, Brits-koloniale Gezira irrigatiesysteem in Sudan wilde Gaitskell ‘de geschiedenis’ van dat project vastleggen.⁶ Aangezien hij de laatste manager van datzelfde project was geweest, wilde hij ook laten zien hoe goed alles was gegaan – of hoe de minder geslaagde zaken werden opgepakt. Hoewel de combinatie van geschiedschrijving en bewijs van geslaagdheid wat mij betreft (dus) nogal lastig is, wordt het boek nu nog gebruikt als een naslagwerk over Gezira. Ik zou zeggen dat het boek zowel een beperkte invalshoek heeft en ondertussen zelf als onderdeel van het historisch archief moet worden beschouwd. Ik kan mij voorstellen dat dezelfde kwalificatie snel van toepassing zal zijn op het boek van Ovink en Boeijenga.

Het vierde boek, *Building With Nature*, is een boek met behoorlijk vergaande historische claims zonder geschiedenis expliciet te mobiliseren. Het boek van Van Eekelen en Bouw had alleen wel wat geschiedenis kunnen gebruiken. Het bespreken van een aanpak om in watergerelateerde infrastructuur op een handige manier natuurlijke processen te benutten is wat mij betreft prima en ongetwijfeld ook mogelijk zonder enige historische beschouwing. De verschillende aanpakken worden inzichtelijk gepresenteerd, waarbij ik af en toe alleen wat vraagtekens heb bij de vraag wat allemaal mag meedoen als ‘natuurlijke oplossing’.

5 Lonnquest, e.a., *Two Centuries*.

6 Gaitskell, *Gezira*.

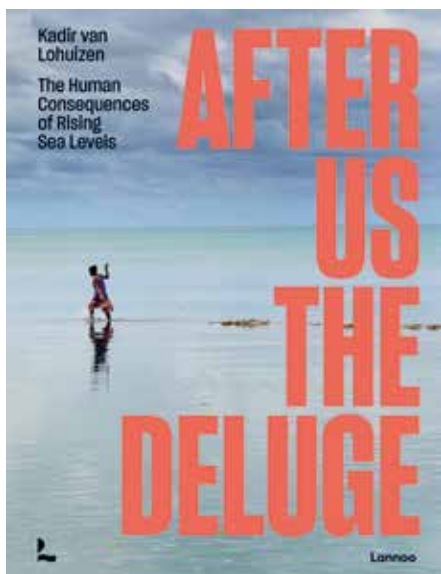
Wat betreft het thema van dit essay zou het inbrengen van een meer historiserend perspectief wellicht een minder simplistische tegenstelling opleveren tussen de oude aanpakken zonder rekening houden met natuurlijke processen en het nieuwe Building with Nature (BwN). Los van de vraag wat natuurlijke processen zijn in een wereld waar een tegenstelling tussen natuur en mens (cultuur, technologie) minder scherp is, gaat het om het idee dat er vroeger geen rekening werd gehouden met natuurlijke processen. Een blik op de rivierdiscussies in de negentiende eeuw in Nederland, bijvoorbeeld rond de gewenste aanpak, laat al snel zien dat een dergelijk idee weinig hout snijdt. Dat laat onverlet dat tegenwoordig de voorkeuren en mogelijkheden anders zijn, het kwalificeert alleen de bewering dat BwN een radicale nieuwe stap is. Dit aspect wordt weliswaar herkend in een interview in het boek (p. 58 e.v.), maar dat maakt de claims in de hoofdtekst dat BwN innovatief, inclusief en de weg voorwaarts is niet minder groot.

Het boek suggereert nadrukkelijk dat ‘natuur’ neutraal en goed is – een neiging die meer benaderingen hebben die evidence-based (p. 206) willen werken. Het is dan alleen de vraag welk bewijs wordt aangewend, hoe het wordt gewaardeerd en wie uiteindelijk bepaalt. Verder is het lastig voorstelbaar dat BwN goed zou zijn voor de natuur als alomvattende categorie. In elke aanpak moeten delen van wat we natuur noemen benadeeld worden. De beestjes wiens zand wordt weggehaald of waar klei op wordt gedumpt, zijn toch ook natuur? Ook in dit boek kom ik het idee tegen dat de nieuwe aanpak het loslaten van controle is. En ook hier lijkt mij dat onzin: het gaat om een andere vorm van controle. Een project als de Clay Ripening Pilot laat dit duidelijk zien: niet alleen is natuur hier een hulpbron die wordt aangewend (dus behoorlijk traditioneel), maar de klei hoort zich ook nog te gedragen (dus controle).

Het construeren van ‘natuurlijke eilanden’ in het Markermeer (de Marker Wadden) is een prachtig voorbeeld van de complexiteit van de discussie. Op zich zijn er natuurlijke processen in het Markermeer, maar het meer zelf is er nadrukkelijk niet door natuurlijke processen gekomen. BwN in het Markermeer heeft voor mij een hoge mate van conceptuele ironie. Dat hoeft niet te betekenen dat het idee ongewenst is, daar wil ik in deze tekst geen uitspraak over doen. Het is wel onbevredigend dat BwN wordt gepresenteerd als de oplossing voor alles (zie pp. 14-15), aangezien historisch onderzoek overwegend laat zien dat oplossingen niet in alle situaties voor iedereen gelijk uitwerken.

Wat ik ook vreemd vind, is dat BwN blijkbaar per definitie innovatief is en geen standaarden kent (pp. 17 en 129). Dat dit boek het concept bespreekt en voorbeelden uitwerkt met als doel anderen te helpen, suggereert toch anders, wat enige geïnterviewden ook zo uitspreken (pp. 205 en 260). Ik vind het niet raar dat mensen beweren dat ze een grote innovatie hebben opgezet of historische aspecten hun kant op buigen. Mijn eigen werk

laat zien dat dat bij irrigatie-interventies regelmatig gebeurt. Vaak genoeg zeggen dat je innovatief bent, maakt het verhaal alleen nog niet goed onderbouwd.

Geschiedenis vastleggen en oproepen tot actie

Een nog niet besproken variant van de relatie tussen geschiedenis, heden en toekomst vinden we in het vijfde en laatste boek, *After Us the Deluge*, dat probeert geschiedenis vast te leggen zoals die in de maak is. Van Lohuizen gebruikt foto's om te laten zien wat de gevolgen zijn van een stijgende zeespiegel voor gemeenschappen in Groenland, de VS, Bangladesh, Indonesië, Nederland, Panama en de Stille Oceaan. Het boek wil tegelijk een historisch stuk (met een heldere analyse van de langere procesgang die tot de huidige problemen heeft geleid), een fotoboek (met mooie vormgeving en esthetische platen) en een waarschuwing (met confronterende

beelden) zijn. Veel van de foto's zijn indringend en verbinden op toegankelijke wijze de resultaten van klimaatverandering op plekken verder weg van de gebieden waar activiteiten de meeste klimaatverandering hebben veroorzaakt. Zij geven een nieuwe betekenis aan het gezegde in de titel, waarbij ik graag wil aantekenen dat 'na mij de zondvloed' ook bij anderen populair is.⁷

Hoewel ik wel wil accepteren dat dit fotoboek minder hoeft uit te leggen welke aspecten nou eigenlijk worden vastgelegd op de foto's dan een boek dat foto's wil gebruiken om een historisch betoog te brengen, is de vraag welke rol de beelden hebben in het claimen van een werkelijkheid nog steeds op zijn plaats.⁸ Het zijn de beelden die dergelijke soort publicaties vormen. Van Lohuizen wil alleen meer bereiken en de lezer laten zien hoe de beelden tot stand zijn gekomen, en dat er iets moet gebeuren om wat we zien te voorkomen of verminderen. Voor een dergelijk inzicht kunnen foto's alleen weinig direct doen. Het zullen de teksten bij de beelden moeten zijn die nadere uitleg geven. Ik vind het begrijpelijk, maar jammer, dat de teksten in dit boek toch neigen naar de minder goede voorbeelden die ik hierboven al de revue heb laten passeren. De taal is overwegend essentialistisch (blijkbaar nodig om alarmerend te zijn) waarbij het uiteindelijke 'leren van het historische' wordt bepaald door wat de schrijver in het heden politiek belangrijk vindt. Laat dat maken van claims op basis van het verleden nou juist iets zijn waarvan een historicus kan laten zien dat het in onze geschiedenis regelmatig is gebeurd!

Tot slot

Zoals ik in de inleiding al schreef, laat geschiedenis naar mijn mening zien dat interventies en opvattingen niet neutraal zijn en dat iedere aangetroffen consensus in opvattingen tijdelijk is. Heel wat historisch onderzoek – en al helemaal als het gaat om geschiedenissen van technologische en/of ruimtelijke ingrepen – laat zien hoe dergelijke ingrepen bediscussieerd werden door historische actoren. Waarderingen over ingrepen, inschattingen van zowel positieve als negatieve gevolgen en ideeën over wie zou profiteren werden nou eenmaal niet door alle betrokkenen gelijk gedefinieerd. Dat beeld komt bepaald niet in de vijf hier besproken boeken terug, zou ik zeggen.

Ik constateer twee problemen die deze boeken in meer of mindere mate tonen. Het eerste probleem is dat geschiedenis opvallend essentialistisch wordt gepresenteerd. Er is ruimte voor maar één historische gang van zaken, gebaseerd op de gedachte dat er vroeger blijkbaar eenduidigheid heerste, bijvoorbeeld in termen van een lege zee, werkende watersystemen, specifieke staatsvormen, en dergelijke meer. Die eenduidige geschiedenis leert ons helder wat nu te doen is – waarna volgt wat de auteurs willen zien gebeuren. Het tweede probleem is wat mij betreft dat dit nogal rigide beeld van de geschiedenis vergezeld gaat van behoorlijk vage concepten. Wat is ruimtelijke kwaliteit? Wat is controle? Wat is natuur? Mijn constatering dat ingrepen en ideeën steeds ter discussie stonden, betekent wat mij betreft niet dat concepten en definities dan maar onduidelijk dienen te blijven. Het duiden van discussie heeft helderheid in woorden nodig.

Alle besproken boeken willen op hun manier een transformatie bereiken. Voor transformaties heb je een heldere uitgangssituatie nodig, wat goed past bij het essentialistische beeld van geschiedenis dat wordt geschetst of aangenomen in de besproken boeken. Transformaties zijn alleen zo moeilijk van tevoren te bewijzen. Goed historisch onderzoek doet bovendien recht aan het gegeven dat ten tijde van wat wij wellicht nu als transformatie beschouwen, de toenmalige actoren deze transformatie nog bespraken, bevochten, en vormden. Of de boeken hun gewenste transformatie hebben bereikt, zullen latere historici misschien kunnen aantonen.

⁷ Zie www.kunsthause-wien.com/en/exhibitions/after-us-the-flood/ (bezoekt op 28 april 2023).

⁸ Zie Ertsen, 'Grote werken'.

Literatuur

- Ash, E.H., *The Draining of the Fens: Projectors, popular politics, and state building in early modern England*. Baltimore 2017.
- Ertsen, M.W., 'Grote werken en veel foto's. Review of Willem van der Ham, *Reuzenarbeid. De bouw van het moderne Nederland in beeld 1861-1918*. naio10 Uitgevers, Rotterdam', *Tijdschrift voor Historische Geografie* 7 (2022) 181-183.
- Ertsen, M.W., '[Boekbespreking] Lotte Jensen & Adriaan Duiveman (red.), *Welke verhalen vertellen we? Narratieve strategieën rondom waterbeheer en zeespiegelstijging*', *TvWG* 29 (2020) 87-88.
- Gaitskell, A., *Gezira. A story of development in the Sudan*. London 1959.
- Grift, L. van de, D. Müller, & C. Unger, *Living with the Land: Rural and Agricultural Actors in Twentieth-Century Europe. A Handbook*. Berlin & Boston 2022.
- Jensen, J. & A. Duiveman (red.), *Welke verhalen vertellen we? Narratieve strategieën rondom waterbeheer en zeespiegelstijging*. Nijmegen 2020.
- Lonnquest e.a. (red.), J., *Two Centuries of Experience in Water Resources Management. A Dutch-US retrospective*. Alexandra 2014.
- Pye, M., *The Edge of the World. How the North Sea made us who we are*. London 2015.